

- а) нерозробленість цього питання в методиці викладання української мови;
- б) епізодичність та недостатня кількість спеціальних вправ у чинних підручниках з рідної мови;
- в) поверхові знання вчителів-словесників про комунікативний, функціональний аспекти викладання лексикології та методики словникової роботи.

Отже, дана тема, з одного боку, є соціально-значущою в оволодінні мовою як засобом спілкування і пізнання дійсності; а з іншого, зумовлена невисоким рівнем культури мовлення учнів середньої школи.

Література

1. Білоус Х.В. Уроки розвитку зв'язного мовлення 5 клас. – Тернопіль, 1997. – 95 с.
2. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М.І.Пентиліук – Київ, 2000. – 264 с.
3. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Рідна мова 5-11 класи. – К.: Шкільний світ, 2001. – 94 с.
4. Симоненкова Т. Формування національна мовної особистості на уроках мови // УМ ЛШ, 2000. – №10 – С. 10-17.
5. Шелехова Г.Т. Сучасні підходи до вивчення рідної мови в середніх загальноосвітніх школах // УМ ЛШ, 1998 – №1. – С. 12-16.

Пустовалова В.І.

*Харківський гуманітарно-педагогічний інститут
Науковий керівник – к. філол. н. Волкова І.В.*

Використання значення імені для характеристики літературного героя (за романом О.Гончара “Собор”)

Питання про принципи добору власних імен для героїв художніх творів хвилювали багатьох науковців. Вони були предметом численних досліджень українських та зарубіжних мовознавців (П.П.Чучки, І.Д.Сухомлина, Г.В.Бачинської та ін.). Однак попри всі досягнення, проблема обґрунтування вибору та застосування антропонімів у художній літературі все ще залишається теоретично і практично малодослідженою.

Зважаючи на викладене, предметом нашого зацікавлення стали власні імена, використані О.Гончаром під час написання роману “Собор”. Вони складають істотну частину лексичного багатства творів О.Гончара. Саме тому детальний аналіз ономастики художнього тексту, виявлення закономірностей художньої майстерності письменника в цій галузі необхідні для повноцінного опису та систематизації власних імен у вказаному творі. Завданнями нашого дослідження є описати основні принципи вибору автором імен для героїв роману, визначити, наскільки вдало автор використовує імена в різноманітних ситуаціях та встановити відповідність між значенням імені та рисами характеру персонажів.

Для героїв “Собору” О.Гончар обирає власне українські імена, щоправда, деякі з них певним чином інтерпретовані (*Єлька, Ягор* та ін.). Усього в романі зустрічається 16 антропонімів, серед них 6 найчастотніших належать головним героям. За частотою вжитку вони розташовуються таким чином: 1) Єлька – 235, 2) Вірунька – 104, 3) Володька Лобода – 97, 4) Микола Баглай – 79, 5) Іван Баглай – 60, 6) Ягор Катратий – 52.

Частота використання жіночих імен не випадкова, адже у творі більше чоловічих образів. На нашу думку, це спеціальний прийом, використаний О.Гончаром для того, щоб урівноважити співвідношення чоловічих і жіночих імен.

Як зауважує О.Ю.Карпенко, “повнота почуттів вимагає повноти форми, різноманітності засобів вираження” [4, с. 50]. На наш погляд, першою істотною рисою добору власних імен у романі Гончара є варіативність, тобто їх здатність багатоманітно варіюватись. Найактивніше варіанти використовуються в розмовно-побутовій сфері, рідше – в офіційній. Мовознавці визначають чотири основні способи досягнення варіативності імен у художньому мовленні: суфіксальний, усичувальний, усичувально-суфіксальний та редуплікація [3, с. 133].

Суфіксальний спосіб найбільш продуктивний у творенні варіантів імен. Суть його полягає в тому, що суфікси приєднуються до різних основ. Залежно від типу твірної основи у межах цього способу можна виділити кілька моделей:

- 1) похідні, утворені від повних імен: *Андрійко, Богданко, Петрик*;
- 2) варіанти, утворені від скорочених імен: *Колька, Геночка, Андрюша*;

3) варіанти, утворені шляхом повторної суфіксації: *Сашулько, Пашуля, Славунчик* [3, с. 134].

Часто суфікс надає нового стилістичного значення власному імені, що без нього звучить нейтрально. У Гончара цей спосіб представлений такими іменами, як *Вірунька, Володька*. Суфікс *-к* надає цим антропонімам зовсім різного емоційного забарвлення: у першому випадку суфікс має зменшувально-пестливе значення, у другому – формує зневажливо-згрубілий варіант імені.

Варіанти імен виникали також усичувальним способом, який деякі мовознавці називають регресивним. Серед науковців немає єдиної думки щодо усичених варіантів імен. Одні вчені зараховують їх до словотвірних варіантів (Л.В.Кракалія, І.Д.Сухомлин та ін.), інші – до фонетичних (В.О.Шевцова, О.В.Супернська, яка спирається на роботи славістів). Цей спосіб передбачає утворення нового варіанту імені шляхом усичення певної його частини. У межах цього способу можемо виділити п'ять моделей: афери́зу (усичення початку імені): *Дан – Богдан, Нуфрій – Онуфрій*; синкопу (усичення середини імені): *Филон – Филмон*; апокопу (усичення кінцевих складів імені): *Влад – Владислав, Макс – Максим*; змішаний тип усичень: *Стас – Станіслав* (синкопа та апокопа); усичення похідних імен, утворених шляхом суфіксації, при цьому діють всі описані способи усичення: *Тоша – Антоша – Антон* [3, с. 135].

Прикладом такого способу варіювання імен у романі “Собор” є ім'я *Олекса*, що походить від *Олексій* і утворене за допомогою усичення кінцевих літер повного імені.

Суть третього усичувально-суфіксального способу полягає в тому, що під час творення похідних форм усичення і суфіксація відбуваються одночасно: *Єлька* (від *Олена*), *Костя* (від *Костянтин*) та ін. Серед найпродуктивніших формантів цього способу перше місце посідає морфема *-а* (*-я*), що поєднує функції закінчення та суфікса. А варіанти, утворені усичувально-суфіксальним способом за допомогою цієї морфеми становлять більшу частину українського розмовно-побутового іменника.

Редуплікація – четвертий спосіб творення варіантів імен, який полягає в подвоєнні основи або частини слова, наприклад: *Дада* (від *Богдан, Данило*) [3, с. 136]. Цей спосіб творення досить непродуктивний, оскільки орієнтований здебільшого на дитячу мову, тому в творі О.Гончара він не представлений.

Другою рисою, що характеризує манеру Гончара давати імена героям своїх творів, є узгодження значення імені героя з його характером. Проаналізувавши ці зв'язки, ми дійшли висновку, що риси характеру та особистісні характеристики героїв роману справді збігаються з усталеними значеннями власних імен та народними традиціями їх уживання. Розглянемо як приклад особисті імена центральних персонажів роману.

Віра – слов'янське ім'я, запозичене із старослов'янської, де з'явилося як калька з грецького імені *Pistis*; від *pistis* – віра [5, с. 125]. Відповідно до опису Ю.Ісат, людина, що носить це ім'я, – досить зібрана, розважлива особистість із твердим розумом і прекрасною логікою. Вона не визначається якимись бурхливими емоційними сплесками, майже завжди перебуває у врівноваженому стані. У шлюбі – дбайлива дружина і мати [2, с. 38]. *Вірунька* у романі постає саме такою. Завжди врівноважена і гостра на язик, вона стає дуже чутливою, коли йдеться про її родину. З одного боку, вона сильна і самостійна, з іншого – розкривається як вірна дружина і любляча мати. Зменшувально-пестливий суфікс *-ньк*, вжитий автором, надає імені героїні ніжнішого, теплішого відтінку.

Головним негативним персонажем роману є *Володимир* (*Володька*) *Лобода*. Ім'я цього героя давньослов'янського походження, в буквальному перекладі означає великий силою. Пізніше таке його значення певним чином переосмислилось і зараз це ім'я означає “володар світу” [5, с. 48]. На нашу думку, вибір імені героя та його потяг до влади як основна риса, що висвітлюється в романі, взаємопов'язані. У теорії зв'язку імені з характером зазначається, що *Володимир* – дуже цілеспрямована людина, що, йдучи до своєї мети, рідко відволікається на сторонні дрібниці [2, с. 284]. Ця нібито позитивна риса розкривається в характері *Лободи* з негативного боку. Автор наголошує на тому, що в досягненні мети ця людина здатна переступити через усе. Негативного забарвлення надає образу *Лободи* використання зменшувально-зневажливої форми його імені – *Володька*.

Микола Баглай – абсолютно протилежний за характером герой. Українське ім'я *Микола* походить від грецького особового імені *Nikolaos*, в буквальному перекладі – переможець народів [5, с. 77]. Більшість *Миколаїв* мають величезний запас позитивної енергії та життєлюбства. *Микола* – різнобічна і товариська особистість з чудовим почуттям гумору, відданий друг. За своєю натурою *Микола* – реаліст, хоч і не позбавлений романтики. У коханні він виявляє усю свою щирість і

пристрасть [2, с. 363]. Ці слова дуже влучно характеризують і Миколу Баглая, всі описані риси яскраво проявляються протягом усього твору. У романі Микола постає як молода активна людина із розвинутим почуттям краси і справедливості. У нього своє бачення світу і свого місця у ньому. До своєї обраниці Микола ставиться з великою ніжністю та увагою. Такі риси його характеру дуже тісно пов'язані з енергетикою імені.

Олена (від гр. світла, сонячна) – життєрадісна, але чутлива натура. Має неабиякі творчі здібності. Олена – вправна господиня, любляча мати й дружина [2, с. 84]. Описані Ю.Ісат характеристики імені повністю співпадають з характером дівчини *Єльки* (похідне від Олена), що є центральним персонажем роману О.Гончара. Єлька – світла душею людина, що замкнулася в собі після особистої трагедії. Та навіть після неї вона не втратила здатність мріяти і довіряти людям. Вона наділена всіма рисами, які несе в собі її ім'я, зокрема здатністю мислити, чутливістю природи, щирістю в почуттях. Це дає змогу припустити, що вибір саме цього імені автором – не випадковість.

Дядько *Єльки Ягор Катратий* постає в романі справжнім господарем, людиною, що дуже любить землю і роботу з нею. Можемо припустити, що ім'я цього героя символічне також, адже ім'я Ягор (Єгор) походить від імені Георгій, що в перекладі з грецької означає “хлібороб, плугатар” [5, с. 59].

Імена другорядних персонажів також збігаються з характеристикою з погляду енергетичного потенціалу імені. Так, носії імені *Роман* – дуже рухливі і товариські люди з легкою вдачею та незмінним оптимізмом; *Олексій* – спокійна, врівноважена, неконфліктна людина, старанна і зібрана; *Іван* – дуже сильна, витривала і надійна людина, на яку можна покласти в будь-якій ситуації [2, с. 61-62]; ім'я *Ізот (Зот)* перекладається з грецької як життєвий, животворний [5, с. 61], що вказує на енергійність та любов до життя носіїв цього імені. Проводячи паралелі між значенням імен та особистісними рисами героїв “Собору”, можемо помітити тісний взаємозв'язок між значенням й енергетикою імені та характером персонажів.

Іще однією характерною рисою антропоніміки “Собору” є використання автором прикладок до власних імен, що допомагають читачеві сформулювати ставлення до того чи іншого героя. Кожен персонаж у “Соборі” окрім особового імені наділений власною прикладкою-характеристикою, що позначає рід занять (*Олекса-механік, Костя-танкіст* та ін.) або особистісні якості героя (*Іван-дикий, Іван-рудий* та ін.). Такі слова вживаються в тексті тільки по відношенню до певної особистості й мають сталий характер. Окреме місце у цьому переліку належить словам, що характеризують образ Володьки Лободи. У романі Гончар називає його *Володькою-висуванцем* [1, с. 56], *чинодером Лободою* [1, с. 67]. На противагу всім іншим героям, слова на адресу Лободи-молодшого здебільшого негативні. Вони сприймаються персонажами і читачами як найменування цієї дійової особи, як засіб не лише характеристики, але й виокремлення його серед інших образів. Пізніше слово “висуванець” починає вживатись на означення саме цього героя навіть без особового імені поряд, тобто як особове, хоча й не оформлене ім'я.

Отже, використання О. Гончаром власних імен у романі “Собор” характеризується повнотою форм та варіативністю. Система способів вираження почуттів і ставлення до героїв твору шляхом урізноманітнення форм імен надзвичайно багата і розмаїта. Автор використовує такі прийоми, як узгодження рис характеру кожного героя із загальною енергетикою імені та його значенням також змінює форми власних назв з метою надання додаткових відтінків звучанню імені. Це сприяє створенню відповідного настрою під час читання і допомагає читачам легше сприймати та характеризувати образи твору.

Література

1. Гончар О.Т. Собор: Роман. – К.: Дніпро, 1989. – 270 с.
2. Ісат Ю.А.2500. Чоловічі та жіночі імена: походження, значення, вибір. – Донецьк: ТОВ ВКФ “БАО”, 2007. – С. 37-391.
3. Кравченко Л.О. До питання класифікації розмовно-побутових варіантів імен // Актуальні питання антропоніміки / Відп. ред. І.В.Єфименко. – К., 2005. – С. 130-137.
4. Павелко С.П. Неофіційні жіночі найменування в антропоніміці Гуцульщини // Записки з ономастики.: Зб. наук. праць / Відп. ред. Ю.О.Карпенко. – Вип. 6. – Одеса: Астропринт, 2002. – С. 50-62.
5. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П.. Власні імена людей: Словник-довідник. – К.: Наукова думка, 2005. – С. 48-169.
6. Таич Р.У. Антропонимия “Господ Головлевых” М.Е.Салтыкова-Щедрина (материалы к спецкурсу). – Черновцы, Черновицкий государственный университет, 1969. – С. 3-29.